

PROBOWAĆ (102) *vb impf*

Oba o oraz a jasne.

inf probować (29). ◇ *praes 1 sg* probuję (3). ◇ *2 sg* probujesz (5). ◇ *3 sg* probuje (8). ◇ *1 pl* probuj(e)my (3). ◇ *3 pl* probują (13). ◇ *praet 1 sg m* -m probowałem (2). ◇ *2 sg m* probowałeś (3). ◇ *3 sg m* probował (8). ◇ *3 pl m pers* probowali (3). ◇ *fut 3 sg m* będzie probował (2). ◇ *imp 2 sg* probuj (3). ◇ *3 sg* niech probuje (1). ◇ *2 pl* probujcie (2). ◇ [*3 pl* niechajże probują.] ◇ *con 2 sg m* byś probował (1). ◇ *3 sg m* by probował (3). ◇ *3 pl m pers* by probowali (2). ◇ *impers con* by probowano (2). ◇ *part praes act* probując (9).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Sprawdzać, poddawać próbie, doświadczać, badać; examinare Vulg, Mącz, Modrz, Cn; probare Vulg, PolAnt, Cn; periclitari Mącz, Cn; pertentare Calep, Cn; discernere Murm; attentare, experimentum capere a. facere, censuram facere, degustare, experiri, explorare, extentare, facere periculum, gustare, praetentare, spectare, tentare Cn* [*probo – chwałę, podoba mi się, też doświadczam, dowodzę Mącz 323c; – doznawam Calep; doświadczam czego, kogo probuję jeśli tak jest, abo co zacz jest kosztuje; mierzę abo miarkuję co czym, sądzę o czym, z czego – probo Cn*] [*w tym: kogo (G), czego (36), kogo (A), co (6), kogo (G a. A), czego a. co (38)*] (93) : *BielKron 314v; Obiecał iey [Pan oblubienicy, tj. Kościołowi] pokużać mory/ głody/ rozlicznymi strąchy [...]/ aby wierni probowali w sobie stałości fwoich RejAp AA8; Acz każdego ducha probuy/ ale każdy fałeczny iest/ iedno to iest prawdziwy ktory powieda słowá moje. RejPos 65v; PaprPan X2; Lecz y z strony wiary iest pewna rzecz/ iz pirwey w szkółach wżytkiego probuią/ niżli do wżu ludzkich bywa doniesiono. ModrzBaz 129v; MWilkHist I3; Naprzod co fię tknie czytania ftarych Oycow: tedym iuz tego potroże probował. A což potym/ gdy fię w nich tego smáku dośmákówác nie mogli/ ktory czuię w czytaniu písmá swiętego? CzechEpPORz **2v; Pertento – Kulze [!] probuię. Calep 792b; WujNT 711, 712 marg, 825, Yyyyy2; Zdrádliva nieftáteczna [Fortuna] bo ná kole ftoi/ Przewrotnym/ nie dufay iey rádác wiele broi. Oná złego ná swiecie/ choć po morzu ieżdżiż/ Burzliwym/ iey probuiąc/ choć ná ziemi fiedziż. CzahTr L4v.*

probować wedle czego (2): ale też niechęć abyś moje pińanie wedle twego mniemania albo wymyślu/ albo z vporu/ ale z písmá Bożego á z niepochybnego dowodu ftofował albo probował. *WujJud 36, 29v.*

probować z czego [= na podstawie czego] (2): Oto nędzniku małz rádę á naukę Páńfką/ izci każe probować ducha s prawdy/ dokládaiąc tego/ iz żaden nie iest duch s prawdy iedno kthory powiáda prawdziwe słowá iego. *RejZwierc 259; WujJud 36.*

probować kim, czym (5): *KromRozm III C3v; A tego ináczey probować nietrzebá/ iedno experiencyą á doświadczeniem WujJud 126; CzechEp 128 marg; Którymi [pismami prorockimi i apostołskimi]/ wżytkich ludzi/ y naświétszych y nazacnieyfszych/ písm probował [św. Augustyn] NiemObr 81; WujNT 598 marg.*

probować na czym (3): I Apostoł to chwali w [*Liście do*] Tessalo(niczn), iz kaźdej nauki jego probowali na písmie Biblijej ś. *DiarDop 101; ReszPrz 34; Iuz plyn pułżkutkiem y wárowną fzkutą/*

Zytá nafutą. Ktorąc zbuduie Sżkutnik náuczony/ Ná cudzych łtátkách dobrze zápráwiony/ Niech nie probuie ná twym łzczęściu łztuki/ Swoiey náuki. *KlonFlis* E3.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): Ten rzekł/ to iuz łzedziwy/ á teraz probuie/ Iáko cnotę rozeznác *RejZwierz* 31.

Ze zdaniem dopełnieniowym nawiązującym do dopełnienia bliższego w zdaniu nadrzędnym [(jes)li 'czy'] (2): Bo nie drzewiey od tych miast Papy obwołáli: áż go w stolcu małzi iest, pierwey probowáli. *CzechEp* 417; Stąd dowieść chcą haeretykowie/ iż im tákież wolno dekrety Papieżow y Koncyliow exáminowác y probowác/ iefli się z piłmem zgadzaią ábo nie. *WujNT* 470; [*Leop* 1.*Ioann* 4/1 (*Linde*)].

W porównaniach (2): A ktorzyby głęmyey nyebyełkich rzeczy łyęgác chćyeli/ áby tąż to łumną [tj. *Składem Apostolskim*]/ yáko złotnicy weinłteynem złoto/ probowáli/ á co podroźnego/ co zdroźnego/ dołwyadłłáli. *KromRozm III* C3v; Tymże obyczaiem mozećie inłze kázde wiary y náuki chrześcijáńłkiey ártykuły/ iáko ná probierzu złotniczym kámieniu/ złotá probowác *ReszPrz* 34.

Szeregi: »dołwiadczac, (a, abo) probowác« [*szyk* 3:1] (4): Examino, Probuę/ Dołwiadczam/ Wywiaduyęłie/ Słucham. *Mącz* 110a, 291d; *WujJud* 29v; DOSVVIADCZAC ábo probowác kto ma ábo czego. *WujNT* Yyyyy2.

»probowác i egzaminowác« [*szyk* 1:1] (2): Tá k teź/ gdy Apołtoł każe áby w kołście probowano duchow/ y exáminowano prorocłwá y wykłády piłmá: tedy niechce/ áby się to działo od [...] połpolitego człowieká *WujNT* 825, 470.

a. *Wystawiac kogoł na próbę (33)* : Bo iáko go [*przyjaciela*] ty probowác chćełz/ wierz mi że y thy dłuęo v niego ná probie być mułłz. *RejZwierz* 89; Tę gołpodę zápiłano/ By w niey błáznow probowano. *RejZwierz* [238]; *WujJud* 223v *marg*, L18; *PudłDydo* A4v.

probowác przez co [= czym] (1): Ale Páweł ł. mowi/ że człowiek łam łiebie ma probowác áłbo dołwiadczac/ przez prawđziwą pokutę y záłość zá grzechy *WujJud* 223v.

probowác w czym (1): probuyćie mię w tym/ powiada Pan: (Vyzrzyćie) iefliże wam nie otworzę przetchlin niebiełskich/ á nie wyleięli wam błogołłáwieńłthwá áż do hoynołci *Leop Mal* 3/10.

Szeregi: »probowác albo dołwiadczac« (1): *WujJud* 223v *cf probowác przez co*.

»probowác a kusić« (1): A iż Pan y powiełciámi/ y łkuthki theęo potwirdzac raczył/ zebráli łie do niego probuiác go á kułzac go. *RejPos* 230.

α. *O Bogu (i 1 r. o Fortunie)*: zsyłac niełzczęłcie (25) : IEłli mię zła fortunó być nieęodnym czuięłz/ Nie mam ći zá złe iż mię tá k dłuęo probuięłz. *PudłDydo* 28.

αα. *W celu dołwiadczenia czyjełł wiary (24)* : *LubPs* P3v; *RejWiz* 141v; Tęęo [*Joachima Lubomirskiego*] chociay zá młodu/ [*Bóg*] po trołze probowál/ Pátrz iż był cnoty pilen/ iáko go łpráwował. *RejZwierz* 73v; ABrámowey łtałołci/ gdy Pan Bog probowál/ Rołkazał mu áby wnet/ Syná ofiárowál. *RejZwierz* 132; *RejZwierz* 174; *GrabowSet* B3; *WujNT* 278.

probowác kogo od kogo [= aby rozróźnić] (1): Páthrzayże iáko małz rozeznác miłość wierynych á miłość niewiernikow podawáną od Páná/ boć łie teź łzczęłci y niewiernikom [...] / ále to złe omyłne á nie dłuęie łzczęłcie á pociechá ich/ á czyni to Pan do czáłu probuiác wierynych od niewiernych. *RejAp* 40.

probowác przez co (1): Przez krzyż Pan Bog nas probuie. *WujNT* Zzzzz3v.

probować czym (4): *LubPs D3v*; á Inádnie będziefz fie pośmiewał s tych/ [...] ktorzy prześlądowali niewinnego/ bo to iest bicż od Páná poštawiony/ áby tym probował y karał wierne swoie *RejAp 47v*; *RZekł Pan*: [...] Vkażę ná tobie/ iák one miłuię/ W ktorých fercách k łobie vfánie náyduię/ A to/ żem żałością/ długi czas probował/ Obfitymem dobrym nágrádzác zgotował. *GrabowSet D2*; Kiedy otworzyłz rękę świętą swoię/ Wnet vwefelifz nędzną dużę moię. Probować raczyłz tym łtáłości moiey/ Ieżli nie zwątpię w łálce świętey twoiey. *CzahTr B3v*.

probować w czym (1): gdyż Pan iáko złotnik w ogniu złotá tak chce w prześlądowaniu probować wiary á łtáłości náłzey. *RejAp 63v*.

Ze zdaniem dopełnieniowym nawiązującym do dopełnienia bliższego w zdaniu nadrzędnym [jesli(że) 'czy'] (3): Aby iey thu probował [*Pan duszy*] iáko w ogniu złotá/ Ieśliże łálki godná/ álbo theż kłopotá. *RejWiz 117*; Bo álbo cie będzye probował [*Pan*] iáko Iopá iefliżes mu łthały w swoiey wierze *RejZwierc 173v*; *CzahTr B3v*.

W połączeniach szeregowych (3): Zás gdy raczyłz możnością twą rániuchno go vprzedziłz/ Wnet doświadczałz á probuiefz á dziwnie więc náwiedzifz *LubPs hh6v*; *Leop Ps 16/3*; *LatHar 44*.

W porównaniach (10): Dośwyadłfales náwyedzenyem swym fercá moyego/ Práwye yáko złotnik ognym probowałes yego/ A nye nálezyoná we mnye złość czáfu żadnego. *LubPs D3v*; iáko Pan wiernych ná kłtałth złotniká probować raczy. *LubPs P3v marg*; *RejWiz 117*; *Leop Sap 3/6*; gdy Pan Bog oświeciwłzy fercá wálze będzie ich probował iáko w ogniu tak iż muśzą łpónác iáko drwá ábo šíáno ábo słomá. *BibRadz I 93a marg*, *Sap 3/6*; *RejAp 63v*; *RejZwierc 173v*; *BudBib Sap 3/6*; *GrabowSet C2*.

Szereg: »doświadczać i probować« (1): Abowiem tak to przeżrał Pan Bog/ áby przez takowe niezgody y łprzećiwieństwą/ tym więcej prawdá fie pokázowála/ á iżby łtáteczności swoich wiernych doświadczał y probował. *WujJudConf 129v*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

b. *Chwytać się różnych sposobów dla osiągnięcia celu; przen [czego (pl) na co] (1):* Mátko niechęci [*tj. zazdrości*]/ zárazo vbogiey Miłości: z łzkod rośkołz/ žal z łzczęścia czuiefz/ Niezlicżnych kuńsztow y sídeł probuiefz/ Ná łkázę/ w kim wiefz łkarb/ godności drogiey. *GrabowSet E2v*.

c. *Kosztować, smakować (1):* Iákom żyw łmácznieyfzey wody niepił/ [...] ále oto kofztuyćie á doświadcżayćie/ pili niektorzy onę wodę/ ale drudzy niechćieli mowiac: ácz wody probuiemy/ ále zdrayce łprobować niemożem *BielKron 249*.

d. *Sprawdzać użyteczność zwierząt (3):* Toż o zawodnikoch ktorzy koni probuią. *GroicPorz mm3*; *ArtKanc K20v*.

[*Szereg: »przejeżdżać i probować«: kupiecby też koniá przejeżdżał/ y probował á czás zapłaty nie byłby náznáczon* *SzczerbSpecSax 180 (Linde).*]

Przen (1): á wżdy fie boimy tych wołow tłufłtych á tych moczazow łwiáthá tego/ tak iáko ie pímo zowie: á probuiemy ich ábychmy imi mogli co wyorác nędznego pożytku łwiáthá tego *RejPos 159v*.

e. *Przesłuchiwać (3):* ten go [*Piłat Jezusa*] pilnie probuiąc/ niewinnego vznał/ przeto go Herodowi krolowi odesłał. *ArtKanc D11*; *WujNT Zzzzzv*.

Szereg: »pytać, probować« (1): A gdzieby zaśię tak miano łuchac świadkow/ iako v was we Włofzech łuchaią/ rozmaićie káždego świadká zołobná pytaiąc/ probuiąc/ á pierwey o cności/ y pocziwem życiu iego máiac dobrą łprawyę *GórnRozm* H2v.

f. *Badać czystość metali szlachetnych* (16) : y owłzem złotniczy gdy probuią złotha kładą ie w ogień *FalZioł* III 34b; [*ListyZygmAug* 1555/310]. Cf też **a.α.** *W porównaniach*.

probować na czym [zawsze: *na kamieniu*] (6): *Murm* 122; Heraclius, lapis qui et Lydius, Kámień ná którym złoto probuyą á doświadczáyą. *Mącz* 154d, 202a, 279c; Złothá probuią ná czarnym kámyku/ A łzá thez pewnie doznałz po ięzyku. *RejZwierc* 216; Basanites – Kamien naktorim Złota probuią. *Calep* 124b, 477b.

Ze zdaniem dopełnieniowym [zaimek pytajny] (2): W ogniu probuie złotnik gdzie bránt práwy. Thákże w przygodach poćciwego łprawy. *RejZwierc* 212v; *WujNT* 655.

W porównaniu (1): iż [...] przełózeni kościelni [...] máią moc potwierdzić Ewángelią y pímo ś. to iełt/ deklárowac ktora iełt práwa Ewángelia/ y ktore práwe pímo S. Ták iako złotnik probuie y dekláruie ktore iełt łzczere złoto á ktore nie. *WujNT* 655; [Iako łrebro probuią w ogniu á złoto w kominie/ thák Pan doświadcza łerc. *Leop Prov* 17/3 (*Linde*)].

Zwrot: »przez ogień, ogniem, w ogniu probować« = *per ignem a. igne probare Vulg* [szyk zmienny] (1:1:1): *RejZwierc* 212v; áby doświadczenie wiáry wálzey dáleko kółztownieyłze nád złoto (ktorego przez ogień probuią) było náleżione *wam* ku chwale y czći *WujNT* 1.*Petr* 1/7; Złotá ogniem probuią/ Gdzie dobre bydź czuią. *CzahTr* I; [*Leop Prov* 17/3 (*Linde*)].

Szereg: »probować a doświadczać« (2): Lydius lapis qui alias Heraclius, Latine index, Złotniczy kámień ná którym probuyą á doświadczáyą łrebrá y złotá. *Mącz* 202a, 154d.

W przen (1) : A ták rádżec nie łpulfzczay łie ná bláłk/ probny brántu/ boć więc łilna omyłká w tym czáłem bywa/ á miey zázwdy porfirius przy łobie ow czarny kámyk co złotá probuią/ z rołtropnego baczenia/ z vwáženia rzeczy roznych s pilnołcią łpráwiony. *RejZwierc* 19.

Przen (3) : Nie pátrzymy rozumu/ nie pátrzymy cnoty/ Nie probuiemy brántu/ pilnichmy roboty. *RejWiz* 47v.

Zwrot: »probować ogniem« (2): Doświadczyłeł łercá mego/ y náwiedzileł w nocy/ probowaleł mie ogniem/ á nienáleżoná iełt wemnie niepráwołc. *Leop Ps* 16/3; *LatHar* 442.

g. *Kontrolować, sprawdzać poprawność czegoś* (5) : Wrácay łye z wagą probuiąc wagi [do wyrównania poziomu]/ á będzielić wagá tráfiálał wóny znáki/ coł piérwéy wáżył/ tedy dobrze. *Strum* C2v.

probować na czym [= *za pomocą czego*] (1): A kiedy będziefz chćiał ná Linijéy probowác wagi/ tedy łye sniá łpráwuy iako y z Synwagą. *Strum* C2v.

α. *Sprawdzać poprawność wyniku działań matematycznych* (3) : Gdy chćezł probowác á zołtałac łrakta po dzieleniu moneti mnieyłzey albo wagi/ tedy [...] *KłosAlg* F.

probować przez co (2): Probuy przez przidawanie tych liczb kthores odeymował/ á przydzielić piérwiza liczba: dobrzes działálał. *KłosAlg* D4, D2v.

h. [*Wymłacać na próbę jedną kopę zboża w celu obliczenia przewidywanej ilości ziarna uzyskanego z całego zbioru*: urodziło się go [jęczmienia], krom dziesięciny, kóp 103, każdá kopę łzacuią ná 2

1/2 kor., bośmy i młócili próbując, uczyni kor. 257 1/2 *LustrRaw* 53; przeto przez swego widza p. lustratorowie tego próbować nie mogli i według rewizyjnej pożytek z niego [z *młyna*] przychodzący są opisali *LustrMalb* II 102.

probować na czym: Nie było na czym próbować, bo już było wszystko omłócono, ale jakośmy się dowiedzieli od ludzi, dawa kopa czasem mniej, czasem więcej kor. 2 1/2, uczyni kor. 450. *LustrRaw* 12.]

2. Dowodzić prawdziwości czegoś; również przed prawem; affirmare, arguere, argumentari, augere a. facere fidem, coarguere, concludere, confirmare, convincere, docere ratione, facere planum, firmare, pervincere, probare, vincere Cn [*probare* – dowodzić *BartBydg*; *probo* – chwałę, podoba mi się, też doświadczam, dowodzę *Mącz* 323c; dowodzę czego, pokazuję wywody, próbuję, wiodę co na kogo; wymierzam się komu z czego – *probo* Cn] (9) : To iáko zgoła mowicie/ nic nie probując/ ták też tego zgoła nie pozwolić mozem *WujJud* 152v.

probować czego (1): Ná tym tám mieyscu s. Hieronym probuie tego/ że Biskup á Presbyter álbo Káplán iedná rzecz przed tym była *WujJud* 154.

probować co (4): które [znaki graniczne] iefli vrząd Ziemski przymie/ a ftroná druga będzie mu negowála/ powód z świádkámi ma probować przez przysięgę *SarnStat* 472 [*idem*] 1176. Cf *probować co wedle czego*.

probować co wedle czego (2): A gdzieby która przywiléy miała [...]/ tá ftroná będzie miała początek do powodu probowác/ y podeprzec té gránice z mieyscá/ wedle muniment fwych y dawného záchowánia. *SarnStat* 473 [*idem*] 1176.

probować czego a. co (2): Tegoć probowác nie trzebá gdyż wzyfscy Páná Chriftuśa y głowá y Pánem nálfzym wyznawamy *WujJud* 122v, 170v.

probować czym (2): Lecż wy żadney rzeczy ináčzey probowác nieumiecie/ iedno tym zgniłym árgumentem *WujJud* 170v. Cf *Zwrot*.

Zwrot: »probować przez przysięgę, przysięgá« [szyk zmienny] (2:1): OSwiadczenié ono zlobá máiąc/ y przysięgá probowác tám przed pánem Podfkárbim y Deputaty ma. *SarnStat* 362, 472, 1176.

Synonimy: **1.** badać, ćwiczyc, doświadczać, kosztować, kusić, obaczać, pokuszać, przeglądać, przepatrzeć, pytać, uważać, wybadywać, wyciągać, wynajdować, wywiadować się; **b.** smakować; **e.** przesłuchywać; **2.** allegować, dochodzić, dowodzić, objaśniać, okazywać, podpierać, pokazywać, wykladać, wywodzić.

Formacje współrdzenne: probować się, sprobować, sprobować się.

Cf **PROBOWANIE, PROBOWANY**